

МЕЖДУ ПИСМЕНАТА И УСТНАТА КОМУНИКАЦИЯ (Наблюдения върху езика във форумите на интернет)

Пенка Пехливанова, Стоян Буров

1. Според Л. Виготски (1983) речта е два основни типа – неизразена, или вътрешна – тази, която е в съзнанието, и изразена, или външна – тази, която е изказана или написана. Вътрешната реч е съкратена, икономична и предикативна и тъй като ние знаем за какво мислим, не е нужно да назоваваме предметите, за които мислим. Във вътрешната реч думите не се казват докрай, тя е в точния смисъл почти без думи, или при нея е налице съкращаване на физическата ѝ страна.

Думата във вътрешната реч е натоварена с повече смисъл, затова, за да “се преведе” вътрешната реч във външна реч, са нужни много думи. Това, което се съдържа в мисълта симултанно, в речта се съдържа sukcesивно. Затова, както пише и Л. Виготски, “мисълта е като надвиснал облак, който се излива в дъжд от думи”. От това става ясно, че преходът от вътрешна към външна реч не е превеждане от един език на друг, не е озвучаване на вътрешна реч, а реструктуриране на речта, т.е. превръщане на предикативната и идиоматична реч в синтактично разчленена и ясна за другите реч.

Писмената реч като тип външна реч от своя страна не е превеждане на устна реч чрез писмени знаци, затова овладяването на писмена реч не е просто овладяване на техниката на писане. Писмената реч се различава от устната в не по-малка степен, отколкото вътрешната реч се различава от външната – по строеж и по начин на функциониране, затова преходът от максимално съкратената вътрешна реч към максимално разгърнатата писмена реч, реч за другия, изисква сложни операции за преднамерено построяване на смисловата тъкан. Писмената реч е без звучаща, интонационно оформена и експресивна страна. Нейната ситуация на създаване е различна, например тази реч няма събеседник – той или липсва, или не присъства по време на писането. Писането е монолог, разговор с бял лист, докато устната реч протича при ситуация на разговор.

Устната реч възниква при ясен мотив за казване на нещо – въпрос, молба, констатация, при писмената реч трябва да се действа преднамерено. Звуковата форма на думата, която в устната реч се изказва автоматично, тук трябва да се разчлени и подреди, т.е. да се предаде с помощта на писмени знаци (Виготски 1983: 284). По аналогичен начин се изгражда и фразата при писане. Граматиката на мисълта във вътрешната и в писмената реч не съвпадат. Синтаксисът на вътрешната реч е противоположен на синтаксиса на писмената реч. Между двата полюса е синтаксисът на устната реч.

Вътрешната реч е максимално стегната и съкратена. Писмената реч е максимално разгърната, формално по-завършена и от устната, при нея ситуацията трябва да бъде възстановена във всички подробности, за да стане понятна на събеседника. Дори онова, което се пропуска в устната реч, трябва да се каже в писмената, затова в писмената се употребяват конструкции, които в устната реч биха били неестествени. Устната е по-често диалогична, писмената е преди всичко монологична.

2. Ако искаме да интерпретираме цитираното от Виготски, трябва да кажем, че вътрешната реч има два отделни канала на преобразуване във външна – външна устна и външна писмена реч, без при това да се минава през устната реч като през междинно звено, т.е. без при писмената реч да отразяваме с писмени знаци спонтанната устна реч. Следователно при трансформацията си във външна реч вътрешната реч се реализира или в устна, или в писмена реч, а от своя страна писмената реч не е фиксирана с помощта на писмените знаци устна реч. Прозренията на Л. Виготски почти напълно обясняват защо е лесно да се мисли, но трудно да се говори, а най-трудно да се пише, защо още в училище разказването, а още повече писането на съчинения е свързано с огромни трудности.

Днес обаче наблюдаваме един случай, в който ученици, студенти и хора от всякаква възраст, но все пак предимно младежи пристъпват с удоволствие към писането – това става при общуването в интернет, което има няколко форми, докато стигне до телефонно общуване и видеовръзка чрез специални програми. Предмет на тези наблюдения обаче е писмената реч във форумите, които с многотемията, с актуалността и броя на участниците оправдават името си. Тази реч носи всички характеристики на писмената реч, които посочихме в началото на съобщението, но целта на нейните ползватели е тя да се опрости, за да се изравни или поне доближи до спонтанната, автоматизирана устна разговорна реч.

Общуването във форумите на интернет най-общо може да се определи като **проекция** на устен разговор по дадена тема, който се води на разговорен

стил, т.е. **стреми се да бъде написана форма на устен разговор**. По друг начин казано, девизът на голяма част от пишещите е “Пиши, както говориш”, и то не само относно съобразяването с правописните принципи и правила. Тук ще се опитаме да изложим особеностите на този тип общуване, погледнати като **компенсаторни** механизми спрямо устния разговор.

3. За да се проявят особеностите на общуването в интернет, са налице определени условия.

– Общуването има вид на продължаващ разговор между неограничен брой участници по зададена тема – темата поддържа постоянния контекст и свързаността на текстовете, които съставят този разговор, например може да съществува реплика *Така си е*. Разговорът е подреден в реплики/изказвания, които са ясно отделени и свършват там, където започва следващата реплика.

– Разговорът се води във виртуалното пространство, може да бъде достъпен за хора от цял свят, може да се чете и след време.

– Ако някой “изпусне” темата, може да попита другите за какво става въпрос. Същото е възможно при устен разговор. За да се посочи на коя точно реплика се дава отговор, може да се цитира тази реплика – това пък е възможно само при този тип разговор.

– Общуващите са анонимни. Това ги освобождава от голяма част от задръжките, включително и езиковите. Все пак те си измислят псевдоними, които са характеризиращи, изграждат си някакъв образ и поддържат този си образ както чрез псевдонима си, така и чрез писанията си. Често пишат за себе си, за родители, приятели, т.е. въпреки че са анонимни, те изграждат положителен образ за себе си у другите.

– Форумите са адресирани и само към четящите участници, които не вземат и няма да вземат писмено отношение по темата. Разговорът обаче, колкото и да е организиран по механизма стимул – реакция, има за адресат и четящите участници, тъй като всички знаят, че е достъпен за неограничен кръг потребители на интернет. Така той има формата на публичен разговор, но в същото време има особености на общуване в затворена общност. Езиковите средства са един от начините да се покаже това.

– Общуващите са в непряк контакт помежду си. Контактът е интернет, затова може да се каже, че интернет е медия, чрез която се осъществява масова комуникация, като се вземат предвид и другите канали за информация, които са възможни благодарение на тази техника.

4. Особенности на писмения разговор в интернет.

А) Редукция на речта с цел постигане на икономичност. Принципът на пишешите е да се експлицира само толкова реч, колкото е нужно за възприемане на съдържанието. Икономичността се проявява по няколко начина.

– Най-лесно забележимият начин са съкращенията в писмената форма на думите. Тук се включват конвенционалните съкращения, но правят впечатление тези, които излизат от рамките на този вид. Те се получават, като се изпускат някои букви от думи, при които има струпване на съгласни и/или които се употребяват често – *ми*, *миг* или *миго* за *много*, *осмс* (*осемдесет*) процента, *нишам* за *не знам*. Тези новосъздадени съкращения са интересни, оригинални, свежи, а най-важното – всеки от участниците може да си създаде нови съкращения, което се доближава до принципите и особеностите на езиковата игра. Със своята новост и оригиналност интернет съкращенията създават чувството, че затварят кръга на ползвателите на дадения форум, т.е. изглежда така, че непосветените не могат да ги разберат или поне трябва да се замислят. С други думи ползвателите на форумите си създават нови конвенционални само за тях и между тях съкращения.

– Друг вид икономичност е отказът от писане на главни букви в началото на изречение независимо дали това изречение е начало на реплика (абзац), или е вътре в репликата (в абзаца), след точка в края на предшестващото изречение. Например: *права си. и аз не сложих запетая там. е, не знам дали е правилно*. Това е цялото изказване, като темата на разговор е кандидатстудентски изпит по български език. Отказът от синтактична употреба на главни букви се разпростира и върху морфологичната им употреба, сякаш стремежът е да се елиминира изобщо употребата на главните букви. Последователи на този принцип има не само в интернет форумите, но и в текстовете на електронните писма. (В интерес на истината трябва да се отбележи, че някои участници пък оформят изказванията си само с главни букви, но те са значително по-малко.) Стремежът към икономия довежда до редуцирана употреба и на препинателните знаци, като точка в края на изречението (тя понякога е заместена с емотикон), запетая, чиято употреба се свежда до случаи като позицията пред относителното местоимение *който*, пред *но*, върху употребата на кавички, върху употребата на пълен определителен член, който по принцип се появява много рядко. Последното също имитира устната реч, където, както е известно, правилото за употребата на пълния и краткия определителен член при имената от мъжки род не важи и вследствие

на това преобладава употребата само на краткия член. Краен случай са изказванията, оформени без каквито и да е препинателни знаци, само с шпации между отделните думи и изречения.

На посочените елементи на писмената реч тук се гледа като на нещо, с което можем и да не се съобразяваме, тъй като се изисква допълнителна енергия за вземане на решение къде какво точно трябва да се употреби, както и енергия да се отразят тези елементи чрез натискане на повече или на допълнителни клавиши. С други думи, подтекстът на тези видове редукция е, че щом можем напълно да се разбираме и без тези елементи на писмената реч, те могат да се игнорират. Посочените съкращения са съкращения на физическата страна на писмената реч.

– Транскрибиране на преобладаващата устна книжовно-разговорна форма на определени думи, която не е кодифицирана в официалната писмена реч. На съкращаване са подложени много често употребявани в устната и в писмената реч думи, като: **какво** – с форми *кво, ко*; **какви** – *кви*, **като** с форми *кат*; **сега** с форми *сеа, ся*; **когато** с форма *когат*; **ще** – *иъ, ша*; **хайде** с форми *айде, аде*; **мога** – *моа* и др. Срв. напр. *Ей ся си спомних в корема на мама кви пури имаше... ма кат не моа се върна, да зема да запаля една, а?, Къв пък е тоя филм не съм чувал за него.*

М. Виденов (2006) нарича такива форми **алегроформи** в устната реч, т.е. форми, до които се прибегва при бързане, както показва и наименованието, което той е използвал. Наблюденията му за тези форми са много точни, а тук могат да бъдат приложени и върху писмения разговор в интернет. Тези форми тук се употребяват особено често, макар че представляват транскрибирани форми от устната реч, по начина, по който ги транскрибира и М. Виденов, за да ги опише. С други думи, във форумите пишещите се стараят да приближат максимално писмените форми на някои думи до тяхната устна форма. За някои думи това е лесно, за други – не толкова. Като че ли, ако напишем *ко* вместо **какво**, изпитваме същото облекчение, както при произнасяне на тази съкратена форма. Лесно е да произнесем, но е трудно да “запишем” обаче формата на **ще** в репликата *Аааа, ише научат те да ме пазят*. Трудността при изписване на подобни форми идва от това, че това е тяхна устна форма, която, въпреки че се употребява непрекъснато, няма популярност като писмена форма. Ние не сме виждали написана такава форма, нямаме нейния образ в съзнанието си, както имаме в съзнанието си образите на всички думи, които винаги сме писали и възприемали. Затова и към “транскрибиране” на устната реч в интернет форумите се пристъпва

само за определени думи, а не за целия текст. Срещат се опити за транскрибиране и на целите текстове, но това е много рядко и трудно възприемаемо.

Въпреки това тези редуцирани според устната им форма думи са най-често използвани, като на тях се разчита да придадат на речта разговорност, неофициалност, вид свобода. Те впечатляват веднага читателя, демонстрират освободеност от консерватизма на писмената реч с всичките ѝ норми и условности, дават и право на избор с няколкото варианта, в които могат да се появят и които съответстват на устните варианти или са създадени в момента от пишещия. Видно е, че и пишещи, които не ги употребяват дори в устната си реч, във форумите си служат с тях, за да не изглеждат сковани в правилата и различни от общността на дадения форум.

Всъщност посочената техника на писане е не само редукция на формата, при тези форми има отразяване на устната редукция. От психолингвистична гледна точка може да се предположи, че тук има облекчаване на писмените форми заради някакво вътрешно проговаряне на речта.

Б) Изразяване на отношение и емоции – компенсация на интонация, мимика, жестове. Отношението към току-що прочетената предшестваша реплика най-често се изразява чрез въвеждащи частици, междуметия, съюзи, които стоят в началото на новата реплика и се изписват със стремеж да се отрази устното им произнасяне със съответната интонация, като се използват различни варианти, например *мале, малеее, малейийий, брях, аре, ве, мбах, баси*.

Примери: *Бряхххх... Да вземеш да ме светнеш за един ресторант за непушачи. – Ми, поискайте си го (за ресторанта за непушачи); Лелеее! Много сте бърборили бе! За една вечер – 90 мнения.; Аре отпуснете душите – според СЗО до 7 цигари на ден са безвредни. – Стига бее ... друго си е да засмучеш...*

Заради максимално точното транскрибиране на разговорната устна форма тези думи са елементи, които силно придават разговорност и търсено неспазване на книжовните форми.

Отношение и емоции могат да се придадат и по още един достъпен начин – малки рисунки на лица, изразяващи емоции – смеят се, учудват се, плачат и т.н. Те по икономичен начин представят мимиките, като се поставят в края на изречение, в края на реплика, по-рядко в началото на реплика.

Примери: (1) (рисунка на плезецо се човече) *Ми така си е... нали по-умният трябва да отстъпи...* (2) *Защо, например, цял автобус спира*

за трима пушачи!)? (отговор) *Щот са излъгали, че им се пикае...* (рисунка на две смеещи се силно човечета) (3) *До гуша ми е дошло!* (рисунка на възмутено човече)

Така наречените емотикони могат да заместват препинателните знаци в края на изречение или да се поставят след тях. Те могат да бъдат и съставени чрез съчетаване на препинателни знаци от пишещия, като и за тях има някаква установеност или мода. Тяхната употреба понякога е напълно уместна – сякаш се чува смехът или се вижда сърдитата физиономия на пишещия, понякога се използват като забавен елемент. При всички случаи това са символи, поставени от авторите на компютърните програми като компенсаторен механизъм за писменото изложение спрямо устния разговор.

В) Неикономичност, натрупване. Както в устната разговорна реч е налице силен стремеж към съкращаване, към икономичност, но в същото време и разточителство на езикови единици – излишества, изразяване по няколко пъти или по няколко различни начина на едно и също съдържание, така и в писмения разговор в интернет са налице подобни случаи.

Като един вид натрупване на средства бихме определили посоченото по-горе **умножаване на букви**, за да се придаде дължина и интонация, с която да се изрази емоция и отношение – частицата *мале* във формата *малей* беше написана, като буквата *й* в края се повтаряше дванайсет пъти.

Друг вид натрупване/излишество са **повторенията** на отделни единици, което в устната реч се прави заради съмнения за неяснота, но се преследва и редактира в писмената. Срв. напр. *Говоря за хора от тип бай Ламби от Горно Нанадолинцие, който го е пре...л живота много яко и само цигарите са единственото нещо в живота му, което му доставя нещо подобно на удоволствие.*

Честа употреба на многоточие. Използва се за изразяване на паузи, прекъсвания поради замисляне, с които изобилства устният разговор. Замества други препинателни знаци като запетая, точка в края на изречение и др. Срв. напр. *Садисти... нЕма ви дойдъ на гости... хем метъл, хем на стълбите... У нас съм само аз легален пушач... и не се пуши само в стаята на мъжса ми,...ама щото не се и събираме там...*

Синтактична особеност, която може да се нарече **синтактично натрупване** – изброяване на множество факти в едно изречение, както става в устната реч – понякога на един дъх изговаряме верига от изречения, между които не се оформя нито интонация, нито се правят паузи.

Например: (1) *Пазарна икономика – има нещо което е търсено – в случая място за паркиране, значи просто трябва да му се вдигне цената*

и то да се вдига до там докъдето вече търсенето и предлагането се срещат; (2) Не че е лошо да пишеш правилно ся да не ме разберете пак погрешно, но просто имам предвид, че не е чак толкова фатално, повечето от тези грешки се допускат в бързината и това не е мястото, където да определиш кой колко е грамотен!

В тези случаи се пестят енергия за оформяне на отделни изречения, за посочване на логическите отношения между простите изречения, за поставяне на точки, отново на главни букви и т.н. Тук за пореден път се наблюдава опит устна реч да се предаде като писмена. Според нашите наблюдения този начин на оформяне на текстове се прокрадва и в писмени работи на студенти и кандидат-студенти.

Като проява на излишество може да се дефинира и **употребата на главни букви вътре в думите**, т.е. на места, където те никога не се употребяват. Това се прави със специалната цел да се подчертае съответната част на думата, да се подчертае нарочно направено неправилно изписване или да се привлече вниманието към съответната дума. Срещат се и съобщения, целият текст на които е написан, като се редуват главна с малка буква – за да се придаде оригиналност на цялото съобщение, да се привлече вниманието към него.

Г) Правописни, пунктуационни, буквени грешки.

Грешките бихме разделили в две групи – **същински** и **нарочни**. Същинските са тези, които се правят и в писмените текстове – неправилна употреба на пълен и кратък определителен член, грешки при употреба на двойни съгласни, замяна на *и* с *й* или обратно, при обеззвучаване или озвучаване на съгласни и др., напр. *испит* вместо *изпит*, *искара* вместо *изкара* *изпита*, *задалжсително*, *очастници* вместо *участници*. Например: (1) *Пламена, съименничке моя... пожелавам ти да си збаднеш мечтите!*; (2) *Ма ти искара пушачите големи страдалци!*

Другата група правописни, пунктуационни и буквени грешки са **нарочни**, явни и се правят, за да изразят протест против прекалената и ненужната според пишещите правилност. Идеята е, че и с тези “грешки” хората могат да се разбират, че е налице комуникативност, че интернет е територия, в която може да се пише всякак, територия, свободна от консерватизма на официалната писмена реч. Това е демонстративно неспазване на нормите на писмената реч.

Примери. (1) *Имам такова инфо и за ракийката..., ако искъш да знайш пък*; (2) *Аре я стига са изкарва голямата есертва. Бай Филип Морис и дедо Малборо ти вадят с'тичките от джеба с пистолет между*

лопатките. "Ай тургай поне "цитат" ве, младежо. /Тва щот се предполага, че си запознат с предишната тема, какво вече писа./ И каква е тая климатизация в училищата? На всички ученици дет под Фацат цигара, трябва да им се намали поведението!!!"

Приятно е да се види, че доста често във форумите в интернет се повеждат и разгръщат спорове по въпросите на езика и правописа. Инициират се от пишещи, които се възмущават и от същинските, и от нарочните грешки – те започват да поправят грешки, да обясняват правила. Пример: *Аз тък не мога да разбера една нецо: Кво сте се хванали всички за тва какви грешки допуснали кандидатите (става дума за кандидат-студенти) в някъв си форум? Нали не си мислите, че всеки като пише по форумите и почва се чуди ся тва коя буква трябва да е, пълен ли е кратък ли е и други подобни (емотикон на възмутено човече) Струва ми се малко глупаво по тва да съдите до колко е грамотен някой и доколко го бива да ходи на изпит по български език! Един от отговорите на тази реплика е: Ако пишеш правилно, това се случва и във форуми, и на лекции, и в училище, и в кръстословица, ако щеш. Всичко друго е на гол тумбак... знаеш.*

Д) Употреба на жаргонизми и на диалектна реч. Жаргонизмите участват с всички черти, които придават на речта – оригиналност, освободеност, грубост, срв. *Ма не се впрягай де... Ако не приятелите, то познатите си ги подбираме според павиците...* По-интересен е случаят с преднамерената употреба на диалектизми, предимно фонетични, с цел да се подиграе друг участник във форума или лицето, което се обсъжда, най-вече политик, известна персона от поп- и фолкмузиката, от спорта, някоя така нар. "мутра" и др. Ако обектът на подигравката е от Източна България, отбелязва се редукцията на гласните, особено на *е*, мекостта на съгласните пред *е* и *и*, случаите на консонантизация, а също употребата на *мъ*, *тъ*, *съ* вм. *ме*, *те*, *се*, на *ши*, *иъ* вм. *ше* и др. Ако е от Западна България, обектът се характеризира с екането си, с някои елизии на съгласни, с изговора на *у* вм. на *л* и под. Забелязва се също, че към източнобългарските диалектни фонетични особености се проявява по-голяма нетърпимост, защото те са белег на провинциалност, на непrestiжност. Ето защо, когато се знае, че устната реч на определена личност се характеризира с такива отклонения, те се "цитират" един вид в коментарите, за да уязвят и накрънят достойнството на личността. Това не се спестява дори на много известни и авторитетни личности, например на Желю Желев (носител на източнобългарски диалектни особености), на Симеон Саксбургготски (носител на западнобългарски, но не диалектни особености, а по-скоро особености на софийската градска реч).

В проведена анкета по разглежданите въпроси една студентка беше отговорила: "В интернет всеки пише, както си иска". В разговор след анкетата няколко студенти казаха, че виждат "грешките" в интернет, но им се струва, че започват да свикват с тях.

На пръв поглед изглежда, че в общуването в интернет най-важната особеност са езиковите грешки. След този анализ може да се заключи, че езиковите грешки са само едно от средствата за доближаване на писменото общуване до устния разговор.

Интересен е въпросът доколко грешките са неволни или нарочни. Най-малкото може да се предположи, че за част от пишешите те са нарочни и им служат, за да покажат своята принадлежност към общността. Тази престореност на пишешите става ясна от факта, че посочените "грешки" се срещат наред с напълно книжовно изразена реч, т.е. получава се парадоксален контрол върху нормалния навик за писане по правилата. Подтекстът е, че въпреки всички особености и "грешки" писмената реч във форумите на интернет е разбираема, т.е. не е прекрачила границите на опростяване и съкращаване, когато би станало невъзможно съответното възприемане.

Свободата при употреба на езика е нещо, което привлича младежите, включително и тези, които не са обичали писмените упражнения в училище. Те с удоволствие съчиняват, пишейки в интернет, и се възползват от свободата да се изразяват така, както говорят, без това да принадлежи на санкция от строгия учител по български език. Но ако някой иска да бъде много по-оригинален от другите и прекрачи границата на комуникативността, няма да бъде разбран.

Пишешите във форумите в интернет се опитват да предадат устен разговор със средствата на писмения текст, който да бъде толкова спонтанен, непринуден, освободен и освобождаващ, какъвто е устният разговор между приятели. Затова един от изводите, който може да се направи, е, че особеностите и "грешките" са само едно от средствата за постигане на това. По-голямата част от грешките не са същински грешки, а резултат от показна небрежност и/или средство за опростяване на писмената реч, за да се получи писмена форма на устен разговор.

Би могло да се твърди, че интернет комуникацията започва да си изработва и да се придържа към принципи и правила, които не се вписват в познатите ни правописни принципи (фонетичен, морфологичен, етимологически...). Отклоненията от писмените норми все още изглеждат като опит за оригиналничене, за скъсване с традицията, за повече свобода. Това са

все още наистина отклонения, а не код и норма. Процесът с отклоненията обаче трябва да се наблюдава внимателно, а не да се отрича и заклеиява, за да се прецени дали в определен бъдещ момент няма да се появи нова, паралелна на съществуващата писмена система на общуване в интернет. Това, което днес е само стремеж да се предаде устната реч с помощта на писмото, в бъдеще би могло да се разглежда като система за интернет комуникация, подчиняваща се на определени общовалидни правила и норми. Впрочем въпреки своя консерватизъм съществуващата за българския език писмена система от правила, принципи и норми би могла да заимства някои иновации от интернет комуникацията. Това изглежда все по-вероятно, ако вземем предвид, че писането днес, а още повече писането утре се реализира и ще се реализира преди всичко с помощта на компютрите.

ЛИТЕРАТУРА

Виготски 1983: Л. С. Виготски. Мислене и реч. София: Наука и изкуство.

Виденов 2006: М. Виденов. Факултативност на алегроформите в устната реч. //Светът на речника. Светът в речника. Юбилеен сборник, посветен на 70-годишнината на чл.-кор. дфн Емилия Пернишка. В. Търново: Знак '94.